

SPRÅKLIG SAMLING

Ansvarlig redaktør: Arne Torp
E-post-adresse: arne.torp@inl.uio.no

Bladpengar: kr 150,- pr. år

Adressa til laget og bladet:

Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO

Postgiro 0532 1078666

Heimeside: <http://home.no.net/lss/>

Utgitt av:
LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Leiar: Pål Styrk Hansen
Tanumveien 89 E
1312 SLEPENDEN

Medlemspengar (inkluderer bladpengar):
kr 200,- pr. år
for skoleelevar, studentar og pensjonistar:
kr 100,- pr. år

Redaksjonelt

Så har det vært årsmøte i Norsk språkråd igjen – 7.-8. februar foregikk det på Rica Oslo Hotel (NB! *hotel* med én l, stikk i strid med norsk ortografi - kanskje Språkrådet burde finne et annet lokale neste gang??). Språkrådet kunne ellers feire 30-års-jubileum i år (jf. pressemelding fra Språkrådet: <http://www.sprakrad.no/aar2002.htm#2>), og i den anledning var det litt ekstra festivitas om kvelden den 7., ettersom rådet da fikk besøk av kulturminister Valgerd Svarstad Haugland, som også talte ved middagen. De som er interessert i å se hva statsråden sa, kan lese hele talen på nettet (jf. http://www.odin.dep.no/kkd/norsk/aktuelt/taler/statsraad_a/043011-090013/index-dok000-n-n-a.html); her skal vi på masochistisk vis nøye oss med å konstatere at det nok en gang ble avsagt offisiell dødsdom over samnorsken. Det relevante avsnittet i talen lyder slik:

Norsk språkråd vart på sett og vis konstruert for gradvis å få slutt på den særnorske språkstriden. Den språkpolitiske og organisatoriske konstellasjonen som Norsk språkråd har vore eit uttrykk for, har gjort sitt til at dette arbeidet i det store og heile har vore vellukka.

I språkmeldinga som gjekk i statsråd rett før jul, varsla vi at regjeringa raskt vil koma tilbake til Stortinget med framlegg om å oppheva føresegna i lov om Norsk språkråd om å støtta opp under utviklingstendensar som på sikt fører målformene nærare saman. Dette meiner vi er å ta konsekvensen av den faktiske normeringsutviklinga som har vore. Det vil vera ei endeleg stad-

festing av at den såkalla tilnæringslinja ikkje lenger er aktuell politikk.

Den språkmeldinga statsråden nevner i det siste avsnittet, er Stortingsmelding nr. 9 (2001-2002) *Målbruk i offentlig teneste*, der det bl.a. sies følgende:

Den vide valfridomen innanfor både bokmål og nynorsk er dels ei følgje av ein medveten politikk for å nærma målformene til kvarandre, eventuelt slik at dei til slutt kunne smelta saman til eit sams norsk skriftspråk.

Tanken på ei slik samansmelting er ikkje lenger aktuell politikk og ikkje vidare tilnærming heller.

(<http://www.odin.dep.no/kkd/norsk/publ/stmeld/018001-990192/index-hov001-n-n-a.html>)

Her gjentas det altså enda to ganger fra offisielt statlig hold at tilnæringspolitikken er lagt død – og denne gangen ser det ut som om det er snakk om å *skrinlegge* den, ikke bare *legge den på is*, slik det kunne se ut i Stortingsmelding nr. 13 1997-98, som også handla om *Målbruk i offentlig teneste*:

Den tilnæringslinja mellom bokmål og nynorsk som tidlegare stod sentralt i offisiell norsk språkpolitikk, framstår i dag i praksis som mindre aktuell. Det synest å vere etter måten brei politisk aksept for at vi i dag har to offisielle norske språkformer, og at dette vil vere ein relativt varig situasjon.

I 1997-98 sies det altså at situasjonen med to målformer vil vere ”relativt varig”, mens det i 2001-2002 heter at

Styret i LSS 2000-2001

Sentralstyret

Pål Styrk Hansen, leder
Arne Torp, nestleder
Ivar Hundvin, sekretær
Eric Papazian, kasserer
Thomas Hoel, styremedlem
Ellen Skolseg, styremedlem
Vanja Jahnsen, styremedlem
André Stryger, varamedlem
Elsa Kristiansen, varamedlem

Landsstyret

Lars S. Vikør
Gulbrand Alhaug
Rolf Theil Endresen
Arne Kjell Foldvik
Ernst Håkon Jahr
Svein Lie
Åshild Rykkja
Helge Sandøy
Knut Western
Jon Vidar

Varamedlemmer til landsstyret

Helge Gundersen
Einar Flydal
Johs. Fosså
Anne-Ma Grønlie
Øyvind Gulliksen
Reidun Guldal
Eskil Hanssen
Helge Omdal
Geirr Wiggen

Redaktør: Arne Torp

Revisor: Johs. Fosså
LSS sine medlemmer og varamedlemmer i Norsk språkråd:
Arne Torp (bokmål)
Ellen Skolseg (vara)
Lars S. Vikør (nynorsk)
Rolf Theil Endresen (vara)

”samansmelting er ikkje lenger aktuell politikk og ikkje vidare tilnærming heller”. Det som derimot går tydelig fram av begge stortingsmeldingene, men særleg den nyeste, er bekymring for nynorskens framtid. Teksten etter det siterte avsnittet ovenfor fortsetter nemlig slik:

Dersom ein likevel ser for seg berre eitt norsk skriftmål her i landet, er føresetnaden i røynda ei marginalisering av nynorsk som levande skriftspråk.

Det er eit språkpolitisk mål å hindra ei slik utvikling, *slik at nynorsk kan tryggja og styrkja posisjonen sin både som eit levande bruksspråk og som eit likeverdig offisielt skriftmål ved sida av bokmål.*

Etter mitt syn vil det også i framtida være behov for en organisasjon som *Landslaget for språklig samling*. Samme hvor mange ganger det sies på politisk hold at den norske språkstriden nå er avblåst og at alt er bare fryd og gammen og harmoni og fredelig sameksistens, så ser vi likevel stadig vekk at situasjonen slett ikke er så idyllisk når det kommer til stykket. Det mest nærliggende å nevne i denne forbindelse er sjølsagt uroa omkring sidemålsstilen, som har hatt en tendens til å dukke opp stadig oftere de siste åra.

Her kan det være på sin plass å minne om at LSS aldri har tenkt å slå seg sammen med dem som vil avskaffe sidemålsstilen i dagens situasjon. Sjølv om vårt langsiktige mål er ett norsk skriftspråk, så mener vi ikke tida er inne ennå. Dersom sidemålsstilen skulle falle bort i dag, ville riksmålbevegelsens stadig gjentatte påstand om at ”riks-

målet har seiret” snart kunne bli et ubestridelig faktum. Derfor trenger vi begge målformene ennå ei stund – gamle Knud Knudsens ord om ”gradvishetens vei” mot ett norsk skriftspråk gjelder fremdeles – vi er ennå ikke ved målet – om vi noen gang kommer dit. Men kanskje det heller ikke er hovedsaken – kanskje det er som den svenske forfatterinna Karin Boye sier i diktet ”I rörelse”, *at det är vägen, som är mödan värd.*

I dette nummeret av bladet har vi igjen fornøyelsen av å presentere sammendrag av to hovedfagsavhandlinger om norsk talemål. Den ene, som er levert ved Høgskolen i Agder, dreier seg om målet i ei lita utkantbygd, Åseral i Vest-Agder, mens den andre, som er skrevet ved Universitetet i Oslo, henter stoffet sitt fra Hadeland, som ligger ganske nær hovedstaden. Det som er felles for begge arbeidene, er vinklinga mot talemålsendring, men ellers er det to ganske ulike språksamfunn som skildres.

Avhandlingene er også ulike på den måten at det førstnevnte arbeidet sammenligner eksplisitt ungdomsspråket i dagens Åseral med den språkforma Didrik Arup Seip beskrev i sitt hovedfagsarbeid fra 1915; *Lydverket i ås-dølmålet*, ei avhandling som skulle bli mønsterdannede for mange andre avhandlinger i tiåra etter. I arbeidet om ungdomsspråket på Hadeland er det derimot brytinga mellom det tradisjonelle hadelandsmålet og ulike former for oslomål som står i sentrum for interessa.

Lars S. Vikør og Arne Torp:

Frå Språkrådets årsmøte 2002

Språkrådet hadde årsmøte i Oslo 7. og 8. februar 2002. Det var eit roleg og fredeleg møte, eit typisk «mellom-møte», kan vi seie, der det ikkje var viktige og omstridde saker oppe til avgjerd. Det viktigaste konkrete som kom ut av møtet, bortsett frå den svært omfattande årsplanen som no kvart år blir vedteken på årsmøta, var eit framlegg retta til Kyrkje- og Kulturdepartementet om å skipe ein nasjonal språkkommisjon, «som på bred basis skal belyse det norske språkets stilling i fremtiden, herunder problemet med domenetap», som det heitte i eit førebels vedtak frå i fjor. Eit notat som vart vedteke utan særleg ordskifte konkretiserte ein del problemfelt ein slik kommisjon bør ta for seg med tanke på utforminga av ein langsiktig norsk språkpolitikk. «Det gjelder særleg forholdet mellom bokmål og nynorsk, utviklingen av de to målformene, den språklige effekten av internasjonaliseringen og særleg presset fra engelsk, norsk språk og IKT, situasjonen for språkbrukere med innvandrerbakgrunn, og også norske språkbrukeres situasjon rent generelt, herunder språkkompetansen hos forskjellige grupper». Utspelet vidare i denne saka kjem no til å liggje hos departementet.

Dette vedtaket vart gjort i kjølvatnet av eit foredrag av Tove Skutnabb-Kangas om språkdød og språkbevaring, og om nasjonale og internasjonale språkrettar, der ho drog opp eit breitt globalt bakteppe for det arbeidet Språkrådet driv.

Slik det ofte er på møta i Språkrådet, var det stor spennvidd frå dei store vyane ned til det absolutte detaljplanet. Til det siste slaget høyrer diskusjonen om normering av greske namn, både moderne stadnamn og historiske namn. Språkrådet ønskjer å innføre ein ganske gresk-orientert skrivemåte av nygreske namn (*Attikí, Marathónas, Spartí, Thessalonikí*) trass i at departementet hadde stilt spørsmål ved dette, mens ein opnar for meir tradisjonelle skrivemåtar av dei klassiske namna (*Akillevs, Krøsus, Ødipus*, ikkje *Akillevs, Kroisos, Oidipos*).

Styre og fagnemnd vart attvalde, med dei årlege roke-ringane mellom målformene på leiar- og nestleiarplassane. Leiar i 2002 er Jan Olav Fretland, nestleiar Ola Haugen, styremedlemmer Bjørg Gaathaug, Kari Haave, Helge Sandøy og Kjell Ivar Vannebo. I fagnemnda er Kjell Ivar Vannebo leiar, Helge Sandøy nestleiar, mens dei menige

medlemmene er Helge Dyvik, Jan Terje Faarlund, Oddrun Grønvik, Brit Mæhlum, Jan Svennevig og Olav Veka. LSS sine representantar, Arne Torp for bokmål og Lars S. Vikør for nynorsk, er begge varamedlemmer i fagnemnda.

Nynorskseksjonen

Hovudsaka i seksjonen var arbeidet med ei reform av nynorskrettskrivinga. Sist vi rapporterte om dette i Språklig Samling, var i nr. 2-2000, der vi summerte opp hovudpunkta i eit vedtak som vart gjort på rådsmøtet det året etter fleire års førebuing i fagnemnda. Dette vedtaket gjekk ut på å stramme inn læreboknormalen, men framleis tilate eit breitt utval av sideformer. Dette framlegget vart oversendt til Kulturdepartementet stutt tid etter møtet, og kort før jul 2000 reagerte departementet med å sende tilbake vedtaket – og dei vedtaka som var gjorde for bokmål – for nærare utgreiing. Departementet ønskte å få ei vurdering av korleis ein kunne avskaffe sideformsystemet heilt, og viste til at det var foreslått for bokmål på det same 2000-møtet i rådet. I tillegg vart det stilt spørsmål ved eit del enkeltpunkt i vedtaka, som tilhøvet mellom tradisjonelle og radikale former, og tilhøvet mellom samandregne og fulle bøyingsformer i substantiv (i begge målformene).

Språkrådet reagerte ved å setje ned ei referansegruppe (Jan Terje Faarlund, Oddrun Grønvik, Eilov Runnestø, Helge Sandøy, Kåre Skadberg, Olav Veka og Lars S. Vikør) til å førebu ny behandling i Språkrådet som skulle kunne ut i eit svar til departementet. Denne gruppa la fram tre førebels framlegg for nynorskseksjonen på årsmøtet, med tanke på å få visse føringar for behandlinga vidare. Faarlund, Grønvik og Veka foreslo at sideformsystemet blir teke bort, slik departementet tydeleg ønskjer, og at dei fleste sideformene blir tekne ut or normalen, men eit mindre antal tradisjonelle former får bli ståande som jamstilte former. Helge Sandøy foreslo òg at sideformsystemet blir avvika, men at eit breitt spekter av sideformer blir ståande som jamstilte former i normalen, slik at nynorsken framleis skal kunne tilpassast ulike landsdelar og ulike språksyn. Lars Vikør foreslo at sideformsystemet blir ståande, men forenkla slik at berre bøyingskategoriar kan ha sideformer, ikkje enkeltord, og at ein tek ein gjennomgang av dei eksisterande sideform-kategoriane (som i-formene, kløyvd infinitiv, former utan -j- osv.) for å vurdere kva som bør gå ut og kva som bør behaldast som sideformer.

På seksjonsmøtet viste det seg at det var eit stort fleirtal som uttala seg for å ta vekk sideformsystemet. Når det gjaldt kva ein så skulle gjere med dei konkrete formene, var det stort sprik og usemje. Dei fleste i seksjonen hadde ordet, og både den liberale lina og innstrammingslina hadde sterke og engasjerte talsfolk. Truleg er gruppa delt nokså mykje på midten i dette spørsmålet. Dette er den

realiteten referansegruppa har å halde seg til når ho skal arbeide vidare med saka og leggje fram eit meir detaljert framlegg på eit særskilt seksjonsmøte den 13. mai. Det endelege vedtaket om ny rettskriving skal takast på neste rådsmøte, i 2003, dersom arbeidsplanen held.

Lars S. Vikør

Bokmålsseksjonen

Da Departementet sendte tilbake Språkrådets “millenniumsforslag”, for å holde seg til moderne sjargong (jf. referatet fra nynorskseksjonen), gikk det nokså tydelig fram av brevet at man der i gården var mest fornøyd med det som var gjort på bokmålsida, og da spesielt det at bokmålsseksjonen hadde gått inn for å ta bort alle klammeformene.

Departementet hadde imidlertid også noen spørsmål til bokmålsseksjonen. Det mest kontroversielle av disse, i alle fall fra LSS-synspunkt, var dette:

Departementet vil be om at Norsk språkråd gjer ei særskild vurdering av dei mest frekvente riksmålsformene som ikkje er tillatne i bokmål. Som døme kan nemnast preteritumsformer av svake verb, så som *bygget*, *trykket*, *prøvet* osv. Vi strekar under at departementet ikkje har fagleg grunnlag for å meine om slike former bør tillast i bokmål eller ikkje. Slike vurderingar ligg i første omgang til Norsk språkråd. Når det er tale om former som det er etter måten vanleg å sjå brukt i bokmålstekster, kjenner departementet derimot eit behov for å få ei nærmare fagleg grunngeving for den offisielle normeringsstatusen deira.

Denne saka har også blitt drøfta i fagnemnda for bokmål, og et synspunkt som har vært fremma *mot* å ta inn slike former i bokmålsnormalen, er det at en dermed ikke lenger vil kunne betrakte *-et* og *-a* som fullt utskiftbare varianter i bokmål, slik det har vært til nå, der en har kunnet gå ut fra at dersom et verb har *-et* på konservativt bokmål, så kan det samme verbet ha *-a* på radikalt bokmål (jf. *kastet/kasta* osv.; men ikke *bygget/*bygga*).

Til diskusjon i bokmålsseksjonen på årsmøtet hadde *Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur* laga et lengre skriv der ett av punktene da naturlig nok var disse verba. I skrivet gjorde for øvrig Akademiet en aldri så liten innrømmelse til det nyss nevnte prinsippet: “Ved bedømmelsen av former på *-et* tas det hensyn til om dialektene har *-a*.” Av det som følger, går det likevel fram at dette bare var ett hensyn og langt fra det viktigste.

Forslaga gikk også ellers ut på å ta inn tradisjonelle riksmålsformer som fremdeles er forbudt i offisielt bokmål; ikke å *ta ut* lite såkalt lite brukte former, noe som jo i stor grad gikk ut over de radikale tilnæringsformene. Dersom en skal ta hensyn til disse forslaga, vil en altså utvide normen igjen. Argumentet for dette fra riksmålsida er selvfølgelig at de konservative formene er i utstrakt skriftlig bruk. For å belegge dette viser man da bl.a. til søk på Internett, der slike former ofte gir svært mange tilslag.

Et av Akademiets forslag gikk ut på å ta inn tallordformene *syv*, *tyve* og *tredivve*, der Internett-søk viste omtrent

like mange treff for disse formene og de offisielle formene *sju, tjue* og *tretti*. Et problem som mange har pekt på i forbindelse med søk både på Internett og i diverse databaser er det forhold at en stor del av det stoffet en dermed kommer borti, alt er normert i regi av f.eks. Aftenposten eller andre store tekstprodusenter som ikke følger offisiell norm, og dermed er i alle fall resultatet gitt på forhand når det gjelder dette materialet.

Som nevnt ovenfor ble det ikke gjort noen vedtak på

dette møtet, og diskusjonen foregikk også i en stort sett svært gemyttlig og forsonlig tone, noe som visstnok står i skarp kontrast til stemninga i de første åra Språkrådet fungerte. Samme hva en måtte mene om norsk språknormering for øyeblikket, synes jeg i alle fall det må noteres som positivt at folk med ulikt syn kan snakke saklig sammen i fred og fordragelighet, slik jeg opplever at de ulike fraksjonene i Språkrådet gjør i dag.

Arne Torp

Silje Johannessen:

Åsdølmålet. Om en studie av språklige utviklingstendenser på 1900-tallet¹

1 Innledning

Emnet for hovedfagsoppgaven min har vært åsdølmålet, dialekten i den lille fjellbygda Åseral lengst nord i Vest-Agder fylke. Med sine 888 km² er Åseral en stor kommune i utstrekning, men det meste av flateinnholdet utgjøres av hei- og fjellområder, og kan ikke utnyttes i jordbrukssammenheng. Kommunen har få innbyggere i forhold til areal: I 2000 bodde det 878 mennesker i bygda.

Liksom i andre deler av landet har det skjedd store samfunnsmessige endringer i Åseral det siste hundreåret: Teknologiske nyvinninger har åpnet bygda mot verden utenfor, både direkte, gjennom økt mobilitet, som bl.a. har gjort det tidligere bofaste samfunnet mobilt, men også indirekte, gjennom innføring av massemedia, telefon osv. Yrkes- og sosialgruppemønsteret i bygda er også forandret, mye pga. endringer i utdanningsnivået. Fra å være ei isolert jordbruksbygd står Åseral i dag fram som en moderne innlandskommune som mottar impulser utenfra og har kontakter både regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

En viktig problemstilling i arbeidet med åsdølmålet var å undersøke utviklingstendenser i målføret det siste århundret. Selv mener jeg at det beste utgangspunktet for en slik "måling" av talemålsendring er å sammenlikne tidligere studier av et målføre med dialekten i dag. Didrik Arup Seip valgte åsdølmålet som emne for sitt første store vitenskapelige arbeid, *Lydverket i åsdølmålet* (1915). Ved å sammenlikne denne studien med resultater fra en undersøkelse jeg selv har gjort av *dagens* åsdølmål, mener jeg det har vært mulig å påvise endringer i dialekten gjennom det siste århundret. Seips arbeid har stått helt sentralt i arbeidet mitt; min beskrivelse av det tradisjonelle åsdølmålet og mitt utvalg av språklige variabler er i svært stor grad basert på dette arbeidet.

Å dokumentere mulige endringer i åsdølmålet har altså vært én del av problemstillingen i hovedfagsoppgaven min. Det har imidlertid vært *like viktig* for meg å søke for-

klaringer på disse språkendringene både i språksamfunnet Åseral som helhet, men også hos enkeltindividet. Jeg mener at talemålsendring må forstås på bakgrunn av endringer i det samfunnet språket eksisterer i: Mennesket lever i et fellesskap og vil preges av sine omgivelser. Når samfunnet omkring oss endres, vil vi forstå oss selv i forhold til *nye* enheter – vår identitetsopplevelse er endret. Etter min mening er *språket* vi snakker et uttrykk for vår identitet og selvforståelse. Når samfunnet vi lever i endres, blir det derfor naturlig å tenke seg at språket vårt vil gjennomgå en tilsvarende utvikling. For å forsøke å *forstå* de språklige endringene i Åseral det siste hundreåret, må vi altså "følge" åsdølmålet i Åserals-samfunnet gjennom disse årene.

I denne artikkelen vil jeg først gi en kort beskrivelse av undersøkelsen min. Jeg vil så ta for meg de språklige resultatene og si noe om endringstendenser i materialet. Teoretiske aspekter og den hermeneutiske målsetningen ved arbeidet vil altså *ikke* bli berørt her.

2 Det tradisjonelle åsdølmålet, valg av språklige variabler

Det tradisjonelle åsdølmålet har beholdt mange gamle trekk og må regnes som en av de mest arkaiske dialektene på Agder. Målføret er særpreget og konservativt i forhold til kystdialektene. Vi finner et rikt formverk, og forbindelsene til norrønt ser vi klarere her enn i målførene langs kysten: "Åseral er en fjellbygd og har derfor et konservativt målføre" (Seip 1915:7). Åsdølmålet tilhører tradisjonelt det vestnorske dialektområdet, men bygdas beliggenhet i grenseområdet mellom det østnorske og det vestnorske dialektområdet gjør at vi finner vestnorske så vel som østnorske trekk i bygdedialekten.

¹ Denne artikkelen baserer seg på hovedfagsoppgaven min, *Fra isolasjon til kontakt. Om talemålsutviklingen i Åseral på 1900-tallet*, Høgskolen i Agder, Kristiansand 2001.

Da jeg valgte ut språklige variabler til undersøkelsen min, tok jeg hovedsakelig utgangspunkt i Seips *Lydverket i åsdølmålet* (1915). Med bakgrunn i dette arbeidet valgte jeg ut 17 dialekttrekk som jeg ønsket å undersøke videre. Lydverket – fonologien – fikk hovedfokus, fordi det som tittelen sier er denne delen av språksystemet som Seip er spesielt opptatt av å beskrive.

Nedenfor følger en kort oversikt over de språktrekkene jeg valgte å bruke som språklige variabler i undersøkelsen min. Ved hjelp av disse mener jeg det er mulig å danne seg et bilde av det tradisjonelle målføret i Åseral, slik dialekten fortonet seg for den unge Didrik Arup Seip tidlig på 1900-tallet. Variablene er delt i fem grupper: A. Kvantitet, B. Vokalisme, C. Konsonantisme, D. Substantivbøyning og E. Verbbøyning.

A. Kvantitet

- *Variabel 1: Norrøne korte stavelser.* Kvantitetsomleggingen førte til forlengelse av de norrøne kortstavelsene i de aller fleste norske dialekter. I åsdølmålet har de norrøne kortstavelsene tradisjonelt utviklet seg til systemet lang vokal + kort konsonant, eks.: *å kå:ma, eit fy:l* (et fjell).
- *Variabel 2: Norrøne overlange stavelser.* Åsdølmålet har ifølge Seip bevart de norrøne overlange stavelsene, eks.: *ei no:utt* (ei natt), *sva:rt* (adj.) (1915:34). Jeg har valgt å betrakte disse stavelsene som overlange. Sett fra en strukturalistisk synsvinkel tror jeg imidlertid det er rett å si at disse stavelsene fungerer på samme måte som normallange stavelser i norsk. Vi vil derfor ikke finne minimale par i åsdølmålet der en overlange stavelse står i opposisjon til en normallang stavelse.

B. Vokalisme

- *Variabel 3: Norrøne korte vokaler: i og y.* Tradisjonelt har åsdølmålet beholdt den ”opprinnelige” kvaliteten ved de norrøne korte vokalene *i*, og *y*, uten at disse er blitt senket, eks.: *å li:va* (å leve), *eit fy:l* (et fjell).
- *Variabel 4: Norrøne korte vokaler: distinksjon mellom åpen ò og å.* I likhet med mange andre dialekter i indre og vestlige strøk av Agder, har åsdølmålet distinksjon mellom såkalt åpen *o* (*ó*) og *å*, eks.: *å lò:va – ein lå:ve*. Eksempelordene har forskjellig vokal både i rot- og endestavelsen.
- *Variabel 5: Norrøne lange vokaler: diftongering.* I Åseral har man tradisjonelt hatt diftongering av lange norrøne vokaler (norrøn *i*., *o*., *u*.: og *y*.), eks.: *ei veisa* (ei vise), *ei bouk* (ei bok), *ein deuk* (en duk), *eit søyn* (et syn).
- *Variabel 6: Svarabhaktivokal i sterke presensformer og i sterk bøyning av adjektiv.* Tradisjonelt har åsdølmålet svarabhaktivokal i presens av sterke verb og i sterk bøyning av adjektiv, eks.: *han 'kje:me, han e 'varme*. Seip hevder imidlertid at svarabhaktivokalen var på vei ut av åsdølmålet allerede i 1915.

C. Konsonantisme

- *Variabel 7: Uttale av /r/.* Tradisjonelt realiseres *r*-lyden som rulle-*r* i Åseral: ”I fjellbygdene hev dei alle stader tunge-*r*, fremre *r*” (Hannaas 1925:23).
- *Variabel 8: Uttale av norrøn ll og rl.* Et karakteristisk trekk ved det tradisjonelle åsdølmålet er overgangen fra norrøn *ll* og *rl* til *dd*, slik at *et fjell, alle* (pron.) og *ei kjer- ring* (norrønt: *kerling*) blir realisert som *eit fjedd, adde* og *ei kjedding*.
- *Variabel 9: Uttale av norrøn rn.* Åsdølmålet har tradisjonelt assimilert norrøn *rn* til *nn*, eks.: *eit hònn* (et horn), *eit jenn* (et jern).
- *Variabel 10: Uttale av norrøn fn (vn).* Norrøn *fn (vn)* er assimilert til *mn* i Åseral, vi finner altså *ein emne* (en evne), *eit namn* (et navn) og *ein svømn* (en søvn).
- *Variabel 11: Uttale av norrøn ft/pt og fs/ps.* I realiseringen av norrøn *ft/pt* og *fs/ps* følger åsdølmålet det vestnorske mønsteret og bruker *pt* og *ps*. Det heter *eit skapt* (et skaft), *ein kjept* (en kjeft), *å skjipta* (å skifte) og *ei leipse*, (ei lefse), *ein tups*, (en tufs), *å glepsa* (å glefse).
- *Variabel 12: Palatalisering av g og k i innlyd.* Åsdølmålet palataliserer *g* og *k* både i framlyd, slik det er vanlig i norsk, og i innlyd, eks.: *ei djenta* (ei jente), *'skou- jen* (skogen), *å tkjøyra* (å kjøre), *'røykjen* (røyken). Vi skiller mellom frikativt (*kj/j*) og affrikatisk (*tkj/dj*) resultat av prosessen.

D. Substantivbøyning

- *Variabel 13: Skille mellom sterke og svake hunkjønns- substantiv i bestemt form entall.* Tradisjonelt skiller åsdølmålet mellom sterke og svake hunkjønnsord i bestemt form entall: sterke hunkjønnsord får *æ*-ending (*'skå:lae* (skåla), *'bygdæ*), mens svake hunkjønnsord får *å*-ending (*veiså* (visa), *djentå* (jenta)). Slik delt ending er typisk for indre deler av Vest-Agder.
- *Variabel 14: Hankjønns- og hunkjønnsst substantiv i ubestemt form flertall.* Åsdølmålet er den eneste dialekten i Vest-Agder som har bevart de tre vokalene norrønt hadde i flertall av hankjønns- og hunkjønnsst substantivene, *-ar*, *-ir* og *-ur* (men med *r*-bortfall) (Skjekkeland 1978:128). Endelsene realiseres som *-a*, *-i/-e* og *-u*, eks.: *hesta, sæue, skå:le/skå:li* (skåler), *vei:su* (viser).
- *Variabel 15: Intetkjønnsord med u-omlyd i ubestemt form flertall.* Enkelte intetkjønnsord har opprinnelig hatt en spesiell bøyning i åsdølmålet: Intetkjønnsord med rotvokalen *a* hadde såkalt *u*-omlyd i flertall, eks.: *eit vatn – fleire vøtn*.

E. Verbbøyning

- *Variabel 16: Presens av svake a-verb.* Svake a-verb har tradisjonelt *a*-endelse i infinitiv, presens, preteritum og perf. part. i åsdølmålet, eks.: *kasta – kasta – kasta – kasta*.
- *Variabel 17: Presens av sterke verb.* Det tradisjonelle

åsdølmålet har omyldte presensformer av sterke verb. *I*-omlyden har holdt seg godt i disse formene, som også har svarabhaktivokal: 'kj:eme, 'gjenge og 'sø:ve.

3 Metodisk tilnærming

I hovedoppgaven min valgte jeg å bruke såkalt 'metode-triangulering' der både kvantitativ og kvalitativ metode var representert (jf. Grønmo 1982:114). Hvis man bruker en *kvantitativ* tilnæringsmåte til stoffet, har man som målsetning å få en *representativ oversikt over generelle forhold*. En slik tilnæringsmåte er altså egnet om man ønsker å gi brede framstillinger av ulike fenomener. Dataene som samles inn kan uttrykkes gjennom tall eller andre mengdetermer. En *kvalitativ* tilnæringsmåte representerer motsetningen til den kvantitative metoden. Her ønsker man å oppnå en *helhetlig forståelse av spesifikke forhold*. Man går i dybden på relativt begrensede områder. En slik metodisk framgangsmåte avhenger av en forsker som aktivt forsøker å forstå individet og individets situasjon. Den kvalitative tilnæringsmåten er i langt høyere grad enn den kvantitative konsentrert om *individet*.

En kombinasjon av det beste ved kvantitativ og kvalitativ metode, gjorde det mulig for meg å få et *representativt* bilde av endringstendenser i åsdølmålet (kvantitativ metode). Samtidig gjorde bruken av kvalitativ metode det mulig for meg å sikre *relevante* tolkninger av materialet. Jeg mener også at elementer fra en individentsentrert kvalitativ metode gjorde det mulig for meg å si noe om mulige *årsaker* til de språklige endringene i åsdølmålet: Slik jeg ser det, gjør en slik tilnærming til informantene og deres språkbruk det mulig å få et innblikk i informantenes "livsverden". Slik kan man få mulige svar på spørsmål knyttet til individenes valg av språklig strategi.

Det kan være problematisk å se på språklig variasjon mellom aldersgrupper som et tegn på varig talemålsendring. Jeg mener likevel at slik variasjon kan gi oss et inntrykk av *tendenser* i en slik utviklingsprosess, fordi individets ungdomsspråk i stor grad vil bli bestemmende for personens voksespråk. Forskjell mellom unge og eldre språkbrukere ble på denne måten et naturlig studieobjekt for meg. Jeg valgte å bruke informanter i tre aldersgrupper i studien: unge (14-18 år), voksne (38-49 år) og eldre informanter (over 60 år).

I undersøkelsen min valgte jeg å konsentrere meg spesielt om *unge* språkbrukere. De unge åsdølene representerer "siste skudd på stammen" i dialektutviklingen i bygda. Ved å undersøke deres språk mer inngående, mener jeg derfor det skulle være mulig å si noe om "hvor langt" dialektutviklingen har nådd i Åseral.

Jeg brukte 14 informanter i undersøkelsen min. Åtte av disse var mellom 14 og 18 år, fire mellom 38 og 49 år, og to over 60 år. Antallet voksne og eldre informanter er så lavt at en selvsagt kan sette spørsmålsteget ved om det er mulig å generalisere ut fra dette grunnlaget. Jeg valgte å kvantifi-

sere resultatene også for disse gruppene, men jeg vil presisere at dette ikke ble gjort for å presentere noen form for statistiske gjennomsnitt for disse aldersgruppene.

For en dialektolog vil språkbrukerens "naturlige dialekt" som regel være det overordnede studieobjektet. Målet vil da være å finne og undersøke de språkformene som er mest frekvente hos dette individet. Slik var det også i mitt tilfelle. Etter overveielser (Johannessen 2001:95ff.) kom jeg fram til at et todelt intervju ville være den beste metodiske framgangsmåten for å sikre meg slike språkformer: For å være sikker på å få belegg for de 17 språklige variablene jeg hadde valgt, presenterte jeg informantene mine for en samling bilder. Informantene skulle assosiere ord med de ulike bildene, og i disse ordene, som kom relativt spontant fra informantene, fantes belegg for de ulike språklige variablene. I tillegg foretok jeg et intervju med hver enkelt informant. Intervjuet artet seg som et kvalitativt forskningsintervju. Et slikt intervju innebærer en dialog mellom forsker og informant, og *samhandling* blir et nøkkelbegrep. Med intervjuet ønsket jeg å "dobbeltsjekke" realiseringen av de ulike språklige variablene. I tillegg ønsket jeg å få et bilde av den enkelte informant, og slik finne mulige svar på spørsmål knyttet til *årsaker* til språkendring i Åseral.

4 Språklige resultater

For å vise *dagens* språklige situasjon i Åseral i kontrast til situasjonen omkring 1915, har jeg valgt å presentere de språklige resultatene kvantifisert i forhold til de tre informantgruppene jeg brukte i undersøkelsen min. I tabellen nedenfor har jeg ført opp *prosentandel tradisjonelle former* for hver variabel i de tre aldersgruppene.

Som tabellen på neste side viser, bruker de *eldre* åsdølene i denne undersøkelsen en form av åsdølmålet som ligger ganske nært opp til den formen Seip beskrev i 1915 (87 % tradisjonelle former). Ved de fleste språklige variablene er de tradisjonelle formene bevart. For ti av variablene bruker informantene gjennomført tradisjonelle former. Dette gjelder variablene 2 (norrøne korte stavelser), 4 (norrøne overlange stavelser), 8 (norrøn *ll* og *rl*), 9 (norrøn *rn*), 10 (norrøn *fn* (*vn*)), 11 (norrøn *ft/pt* og *fs/ps*), 13 (hunkj. best. f. ent.), 14 (hunkj./hankj. ubest. f. flt.) 16 (presens av svake *a*-verb) og 17 (presens av sterke verb). Størst avvik finner vi for variablene 3 (norrøn *i* og *y*) og 7 (*r*-lyden). For variabel 15 (intetkj. med *u*-omlyd i flt.) finner vi ingen tradisjonelle former.

De *voksne* informantene bruker gjennomsnittlig 70,1 % tradisjonelle former. Vi finner med andre ord en differanse på 16,9 % mellom eldre og voksne informanter. Det er altså en viss forskjell mellom de eldre og de voksne språkbrukerne, men den er relativt moderat. Bare ved fire variabler bruker de voksne informantene 100 % tradisjonelle former, nemlig ved variablene 9 (norrøn *rn*), 13 (hunkjønn best. f. ent.), 16 (presens av svake *a*-verb) og

Variabel	Eldre informanter (over 60 år)	Voksne informanter (38-49 år)	Unge informanter (14-18 år)
1 (norrøne kortstavelser)	90 %	85 %	40 %
2 (norrøne overlange stavelser)	100 %	30 %	5 %
3 (norrøne korte vokaler: <i>i</i> og <i>y</i>)	75 %	68,8 %	6,3 %
4 (norrøne korte vokaler: distinksjon mellom åpen <i>ò</i> og <i>å</i>)	100 %	75 %	37,5 %
5 (norrøne lange vokaler: diftongering)	81,3 %	50 %	23,4 %
6 (svarabhaktivokalen i sterke presensformer og i sterk bøyning av adjektiv)	83,3 %	83,3 %	45,8 %
7 (realisering av <i>r</i> -fonemet)	50 %	25 %	0
8 (realisering av norrøn <i>ll</i> og <i>rl</i>)	100 %	87,5 %	31,3 %
9 (realisering av norrøn <i>m</i>)	100 %	100 %	56,3 %
10 (realisering av norrøn <i>fn</i> (<i>vn</i>))	100 %	83,3 %	29,2 %
11 (realisering av norrøn <i>ft/pt</i> og <i>fs/ps</i>)	100 %	75 %	22,5 %
12 (palatalisering av <i>g</i> og <i>k</i> i innlyd)	83,3 %	75 %	20,8 %
13 (skille mellom sterke og svake hunkjønnsst substantiv i bestemt form entall)	100 %	100 %	45,8 %
14 (hankjønns- og hunkjønnsst substantiv i ubestemt form flertall)	100 %	62,5 %	18,8 %
15 (intetkjønnsord med <i>u</i> -omlyd i ubestemt form flertall)	0	0	0
16 (presens av svake <i>a</i> -verb)	100 %	100 %	29,2 %
17 (presens av sterke verb)	100 %	100 %	91,7 %
Total	87 %	70,1 %	28,7 %

17 (presens av sterke verb). Størst avvik i forhold til de tradisjonelle formene finner vi ved variablene 2 (norrøne overlange stavelser) og 7 (*r*-fonemet). Heller ikke denne informantgruppa bruker tradisjonelle former ved variabel 15 (intetkj. med *u*-omlyd i flt.).

De unge informantene har 28,7 % tradisjonelle former. Forskjellen mellom de unges og de eldres språk er dermed 58,3 %, og mellom de unges og de voksnes språk 41,4 %. Forskjellen mellom unge og voksne språkbrukere er med andre ord betydelig større enn forskjellen mellom voksne og eldre (16,9 %). Blant de språklige variablene er det variabel 17 (presens av sterke verb) som er best opprettholdt blant de unge informantene. Vi finner også en relativt høy andel tradisjonelle former for variablene 6 (svarabhaktivokal), 9 (norrøn *m*) og 13 (hunkjønns best. f. ent.). Informantene bruker ingen tradisjonelle former ved variablene 7 (*r*-fonemet) og 15 (intetkjønns med *u*-omlyd i flt.). Store forskjeller finner vi også for variablene 2 (norrøne overlange stavelser) og 3 (norrøn *i* og *y*).

Den generelle tendensen som kan leses ut av resultatene for de tre aldersgruppene er altså at andelen tradisjonelle dialektformer blir lavere jo yngre språkbrukeren er. Det kan også se ut til at språkutviklingen har akselerert de siste 15-20 årene. Det er imidlertid verd å merke seg at det er svært stor variasjon *innad* i den yngste gruppa. Mellom de to "ytterlighetene" blant de unge språkbrukerne finner vi en differanse på over 50 % (den unge informanten "Sigrid" bruker 55,8 % tradisjonelle former,

mens "Aslak" bare har 3,9 %). Enkelte av de unge er altså på linje med voksne når det gjelder bruk av tradisjonelle former, mens andre er svært "moderne" i sin språkbruk.

4.1 Konkrete endringer i åsdølmålet – hva holder seg og hva blir borte?

I oversikten nedenfor har jeg presentert de fem ulike variabelgruppene med gjennomsnittlig prosent tradisjonelle former for alle informantene og for de unge informantene separat (regnet ut på grunnlag av tallene i tabellen ovenfor). For hver gruppe har jeg oppsummert endringer for de aktuelle variablene slik at det vil gå klart fram hvilke deler av språkssystemet som har vært *særlig utsatt for endring*, og hvilke deler som er *best bevart* i åsdølmålet. Som det går fram av tabellen, finner vi stor variasjon *innad* i de ulike variabelgruppene, men siden variasjonen for *alle* gruppene går i "begge retninger", mener jeg det er forsvarlig å operere med slike gjennomsnittstall.

Som skjemaet på neste side viser, har de forskjellige delene av språkssystemet i Åseral endret seg i noe ulik takt. *Substantivbøyningen* ser ut til å ha utviklet seg raskest, her finner vi en svært høy endringsprosent i det unge åsdølmålet (21,5 % tradisjonelle former). De ulike delene av *fonologien* står i en mellomposisjon (gjennomsnittlig ca. 26 % tradisjonelle former). Utviklingen går relativt jevnt for de fonologiske variablene, gjennomsnittlig er utviklingen i kvantitet, vokalsystem og konsonantsystem

A. Kvantitet Typen: • <i>å kå:ma, eit fy:l</i> (v. 1) • <i>'le:tte, s'ø:tt</i> (v. 2)	Gjennomsnittlig prosent tradisjonelle former for alle informantene: 42,9 % Andel tradisjonelle former hos unge informanter: 22,5 % Den gjennomsnittlige prosentandelen tradisjonelle former for disse variablene, viser at tradisjonelle kvantitetsforhold er på tilbakegang i det <i>unge</i> åsdølmålet. Det er stor variasjon mellom resultatene for de to variablene: Systemet ved norrøne korte stavelser er relativt godt bevart (40 %), mens de norrøne overlange stavelser nærmest er fraværende (5 %).
B. Vokalisme Typen: • <i>ei vi:ka, eit fy:l</i> (v. 3) • <i>ein lå:ve – å lò:va</i> (v. 4) • <i>veiså, 'boukjæ, å beu, ein bøy</i> (v. 5) • <i>'kje:me, 'varme</i> (v. 6)	Gjennomsnittlig prosent tradisjonelle former for alle informantene: 48,1 % Andel tradisjonelle former hos unge informanter: 28,3 % Den tradisjonelle vokalismen er også på vikende front i det <i>unge</i> åsdølmålet, men prosenten tradisjonelle former er høyere her enn ved kvantitet. Resultatene for de ulike variablene varierer med nesten 40 %: Best bevart er svarabhaktivokal (spesielt ved sterke verb) (45,8 %), dårligst ivaretatt er tradisjonell realisering av norrøn <i>i</i> og <i>y</i> (6,3 %).
C. Konsonantisme Typen: • <i>r</i>-lyden (v. 7) • <i>adde, ei kjedding</i> (v. 8) • <i>eit hònn, eit bån</i> (v. 9) • <i>eit namn, ein omn</i> (v. 10) • <i>eit lopt, å glepsa</i> (v. 11) • <i>va:kjin, ha:jen</i> (v. 12)	Gjennomsnittlig prosent tradisjonelle former for alle informantene: 49,2 % Andel tradisjonelle former hos unge informanter: 26,7 % I det <i>unge</i> åsdølmålet er også den tradisjonelle konsonantismen på tilbakegang. Prosenten tradisjonelle former tilsvarer det vi finner for vokalismen. Med unntak av rulle-<i>r</i> (0) og tradisjonell realisering av norrøn <i>rn</i> (56,3 %), er resultatene for de ulike variablene ganske jevne.
D. Substantivbøyning Typen: • <i>'boukjæ, jentå</i> (v. 13) • <i>hesta, sæue, tantu</i> (v. 14) • <i>eit vatn – fleire vòm</i> (v. 15)	Gjennomsnittlig prosent tradisjonelle former for alle informantene: 47,5 % Andel tradisjonelle former hos unge informanter: 21,5 % Den tradisjonelle substantivbøyningen er dårlig ivaretatt i det <i>unge</i> åsdølmålet. Men også her finner vi ulikheter mellom resultatene for variablene: Skillet mellom sterke og svake hunkjønnsord i bestemt form entall er godt bevart hos de unge (45,8 %), mens <i>u</i>-omlydte former i flertall av intetkjønnsord er helt borte.
E. Verbbøyning Typen: • <i>kasta, dansa</i> (presens) (v. 16) • <i>'kje:me, 's'ø:ve</i> (v. 17)	Gjennomsnittlig prosent tradisjonelle former for alle informantene: 77,4 % Andel tradisjonelle former hos unge informanter: 60,5 % Den tradisjonelle verbbøyningen må sies å være svært godt bevart også blant de <i>unge</i> åsdølene. For denne variabelgruppa finner vi den aller høyeste prosenten tradisjonelle former både for de unge informantene, men også for alle informantene samlet. Det er imidlertid stor variasjon mellom de to variablene i gruppa: Mens presens av svake <i>a</i>-verb har en ganske "normal" endringsprosent (29,2 %), har presens av sterke verb en <i>svært</i> høy prosent tradisjonelle former (91,7 %).

svært lik. *Verbbøyningen* er den delen av språkssystemet som er aller best bevart blant de unge informantene i Åseral (60,5 % tradisjonelle former).

4.2 Hvilken vei tar åsdølmålet?

Vi ser i dag klare tendenser til språklig regionalisering i

Agderfylkene (jf. Skjekkeland 1999). Med 'språklig regionalisering' mener jeg at språket i en region stadig blir mer ensartet, og at lokale språkvarianter på denne måten må vike for former som har videre regional utbredelse. I denne prosessen er det spesielt kyst- og bymålene som virker som drivkraft bak språkutviklingen.

Det unge åsdølmålet er til dels svært ulikt den tradisjonelle varianten av talemålet i bygda. Formene som får innpass i dette ”nye” målføret, er former som har støtte i dialektene i områdene omkring bygda og – kanskje særlig – i kystdialektene. Det *unge* åsdølmålet går med andre ord i større eller mindre grad mot regionaliserte former for de ulike variablene. Dette ”nye” språket kan slik ses på som en *regionalisert bygdedialekt*.

I forbindelse med begrepet ’språklig regionalisering’, er det vanlig å definere et bestemt språklig påvirkningssenter i området. Slik jeg ser det, er det vanskelig å snakke om ett slikt kraftsentrum som påvirker åsdølene og deres språk. Jeg tror det er mer relevant å se på den framvoksende ”fellesdialekten” som en felles bygdedialekt (med enkelte lokale særdrag) blant de *unge* i en forholdsvis *stor region*: Jeg mener at områdene nord i de østre og midtre delene av Vest-Agder og områdene øst for disse (Evje/Hornnes), må kunne kalles en slik *vid språkregion*.

5 Oppsummering

Det konkrete utgangspunktet for hovedoppgaven min var Didrik Arup Seips *Lydverket i åsdølmålet* fra 1915. Sammenlikningen av dette arbeidet og min egen undersøkelse mener jeg kan dokumentere 90 års utvikling av enkelte utvalgte språktrekk i åsdølmålet. Som resultatet av sammenlikningen mellom de to studiene viser, *har* åsdølmålet gjennomgått en endringsprosess de siste 90 årene. Det unge åsdølmålet, som representerer den yngste di-

alektformen i bygda, er til dels svært ulikt den dialekten som Seip beskriver – og den formen som eldre åsdøler bruker i dag. Det unge åsdølmålet har mange fellestrekk med dialektene i nabodistriktene og med kystmålene. Slik jeg ser det, kan vi kalle de unge åsdølenes språk for en tilnærmet regionalisert dialektform.

Litteratur

- Grønmo, Sigmund (1982): Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen. I: Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, 94-122. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hannaas, Torleiv (1925): Vestegde-målet. I: Gisle Midt-tun mfl.: *Norske bygder, Vest Agder 1*, 20-32. Bergen: John Griegs forlag.
- Johannessen, Silje (2001): *Fra isolasjon til kontakt. Om talemålsutviklingen i Åseral på 1900-tallet*. Kristiansand: Høgskolen i Agder
- Seip, Didrik Arup (1915): *Lydverket i åsdølmålet*. Kristiania: Kristiania Universitet.
- Skjekkeland, Martin (1978): Noko om målet i Vest-Agder. I: *Agder historielag 1978. Årsskrift nr 56*, 115-135. Kristiansand: Agder historielag.
- Skjekkeland, Martin (1999): *Agder – ein region mellom aust og vest. Kva skjer med talemålet i området?* I: *Målbryting 2/1999*, 76-97. Bergen: Universitetet i Bergen.

Tone Skramstad:

Språkkontakt i Osloregionen. En undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hadeland

Et større talemålsprosjekt - *Talemålsendring i Noreg* (TEIN¹), er i ferd med å avvikles i disse dager. En av hovedmålsetningene for dette prosjektet har vært å undersøke om det foregår en såkalt regionalisering av norsk talemål i dag. Konklusjoner fra flere undersøkelser har vært at de språkendringsprosessene vi er vitne til i dag resulterer i såkalte regionaltalemål. Språklige trekk fra et sentrumsområde sprer seg til en større region, og innenfor et avgrenset område, eller en region, foregår det en utjevning av dialektale forskjeller. I denne språklige *regionaliseringsprosessen* har man ment at det er det såkalte *folkelige* talemålet som i størst grad vinner terreng hos språkbrukerne (se Trudgill 1974, Skolseg 1994, Kristiansen 1991).

Det er grunn til å tro at spesielt østlandsregionen og Oslo har en sentral posisjon i den endringsprosessen vi tror skjer. Regionen Hadeland er et område som ligger

nord for Oslo i Oppland fylke, og består av de tre kommunene Jevnaker, Lunner og Gran. Nord for Hadeland ligger Gjøvik og Dokka, og sørvest for Jevnaker finner vi Hønefoss. Med denne beliggenheten antok jeg at Hadeland utgjør et interessant språklig overgangsområde: Nord for Hadeland har vi det tradisjonelle opplandsmålet, mens sør for Hadeland ligger hovedstaden med språklige standarder vi kjenner i hele landet. Hvilke språklige konsekvenser får en slik beliggenhet?

Undersøkelsen

I hovedfagsoppgaven min *Oslocirkumferensen og språklig regionalisering. En metodetriangulert undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hadeland* (1999), som er skrevet under TEIN-prosjektet, ønsket jeg å se på hadelandungdommens språk og normer. Jeg var interes-

¹ Se <http://www.hf.uib.no/tein/> for mer informasjon om prosjektet.

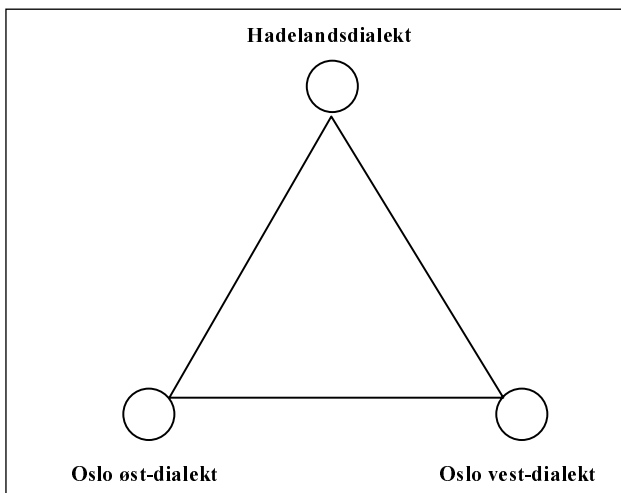
Figur 1. Oversiktskart over Hadeland

sert i å se om talemålet til ungdommer på Hadeland er inne i en språklig dialektutjevningsprosess med talemålet i Oslo som påvirker. I tillegg ønsket jeg å finne ut hvilken av de to tradisjonelle sosiolektene i Oslo som i så fall vinner fram, Oslo vest-varietetet² eller Oslo øst-varietetet? Dersom Oslocirkumferensen er i ferd med å endre seg, var jeg interessert i å lete etter årsaker til en slik utvikling.

Jeg valgte å bruke både spørreskjemaer og intervju, og metodevalget ble derfor en såkalt triangulering, som innebærer en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metode. Spørreskjemaer i fem skoleklasser på Hadeland ga meg 108 informanter til den kvantitative undersøkelsen. Et halvt år senere intervjuet jeg til sammen seks av de 108 informantene i den kvalitative undersøkelsen.

Språklige normidealer

Jeg mener at de som vokser opp på Hadeland i hovedsak utsettes for tre språkvarietetet som de må forholde seg til.

Figur 2. Despråklige normidealene

I tillegg til den lokale og tradisjonelle hadelandsdialekten møter de den uoffisielle østnorske standardvarietetet som sammenfaller med Oslo vest-varietetet. Den tredje varietetet er Oslo øst-dialekten, eller det folkelige oslomålet. Disse tre talemålsvarietetene er det knyttet ulike stereotypier og holdninger til. Etter Kristiansen 1991 valgte jeg å kalle kombinasjoner av språklige trekk og sosiale betydninger for *språklige normidealer*. De tre normidealene som ungdommene på Hadeland forholder seg til, kan illustreres slik:

I spørreskjemaet ble informantene bedt om å plassere et kryss i denne figuren. De kunne krysse av inne i trekanten eller i en av sirkelene. Meningen var at krysset skulle vise hvordan de selv mener de snakker³. Jeg kvantifiserte disse kryssene etter en inndeling av figuren, og kom da fram til at 20 % satte krysset i sirkelen for hadelandsdialekten, mens 3 % og 4 % i sirkelen for henholdsvis Oslo øst- og Oslo vest-dialekt. Inne i trekanten var det omtrent dobbelt så mange kryss (47 % mot 25 %) som krysset på halvdel til Oslo øst- som halvdel til Oslo vest-dialekten. Selv om 20 % satte kryss i sirkelen for hadelandsdialekten, er det ikke sikkert at disse informantene er representanter for det samme talemålet. Likevel mener jeg avkrysning i figuren ga mye informasjon. «Kari» har for eksempel plassert krysset i sirkelen for hadelandsdialekten. Men i samtalen med meg bruker hun i stor grad osloformer. Hun mener likevel at hun snakker hadelandsdialekt, fordi hun snakker slik som det er vanlig å snakke på Hadeland. Hun tror heller ikke at folk fra Oslo hører forskjell på slik som hun snakker og på en som kommer fra nord på Hadeland.

Det var blant annet med utgangspunkt i avkrysning i figuren at jeg valgte ut de seks informantene for intervju/samtale: (se tabell 1 neste side). Jeg gikk også videre inn på en samtale rundt de språklige normidealene i figuren med de seks jeg intervjuet. Da jeg spurte «Line» om hun kjenner noen som snakker det hun forbinder med hadelandsdialekt, svarte hun:

mmmm ...eller ikke sånn som de værste da .. liksom .. de som har bodd her .. sånne gamLe som har bodd her i femti år .. liksom [...] de snakker mer sånn toten lissom [...] kanskje fra gran å uttover så trur jeg det er litt reinere .. nærmer seg liksom toten ...

Forestillingen om at Toten i større grad enn Hadeland har et talemål som den tradisjonelle hadelandsdialekten, går også igjen hos flere av informantene i spørreskjemaet. Av «Geir» ble jeg spurt om hvor på Hadeland jeg kommer fra. Siden jeg snakker en varietet som ligger nærme Oslo vest-varietetet, mener jeg hans spørsmål blir sentralt. Disse oppfatningene er med på å illustrere et viktig forhold, nemlig at det språklige kartet på Hadeland er i en endring.

² Jeg bruker «dialekt» og «varietet» om hverandre her. For min avklaring og diskusjon rundt dialektdefinisjonen, se Skramstad 1999:33ff).

³ Det var også mulig å velge «annet» dersom figuren ikke passet. Det var bare 3,7 % som benyttet seg av denne muligheten.

Oversikt over informanter som har svart at de vil være med på en samtale og krysset i trekanten		De seks informantene jeg valgte ut for en samtale			
Egenoppfatning av dialekt	Totalt antall å velge fra	"Navn" ⁴	Bosted	Fødselsår	Rapportert språkbruk
Hadelandsdialekt	13	"Else"	Nordre Brandbu	1980	Flest hadelandsformer
		"Kari"	Jevnaker + Kalvsjø	1983	Få hadelandsformer, mye alternering
Oslo ost-dialekt	3	"Henrik"	Harestua	1980	Ingen hadelandsformer
Oslo vest-dialekt	3	"Geir"	Gran	1980	Ingen hadelandsformer
Hadelandsdialekt/ Oslo ost-dialekt	26	"Line"	Lunner	1983	Få hadelandsformer
Hadelandsdialekt/ Oslo vest-dialekt	14	"Lars"	Lunner	1980	Ingen hadelandsformer

Tabell 1. Oversikt over informantene jeg valgte å intervju

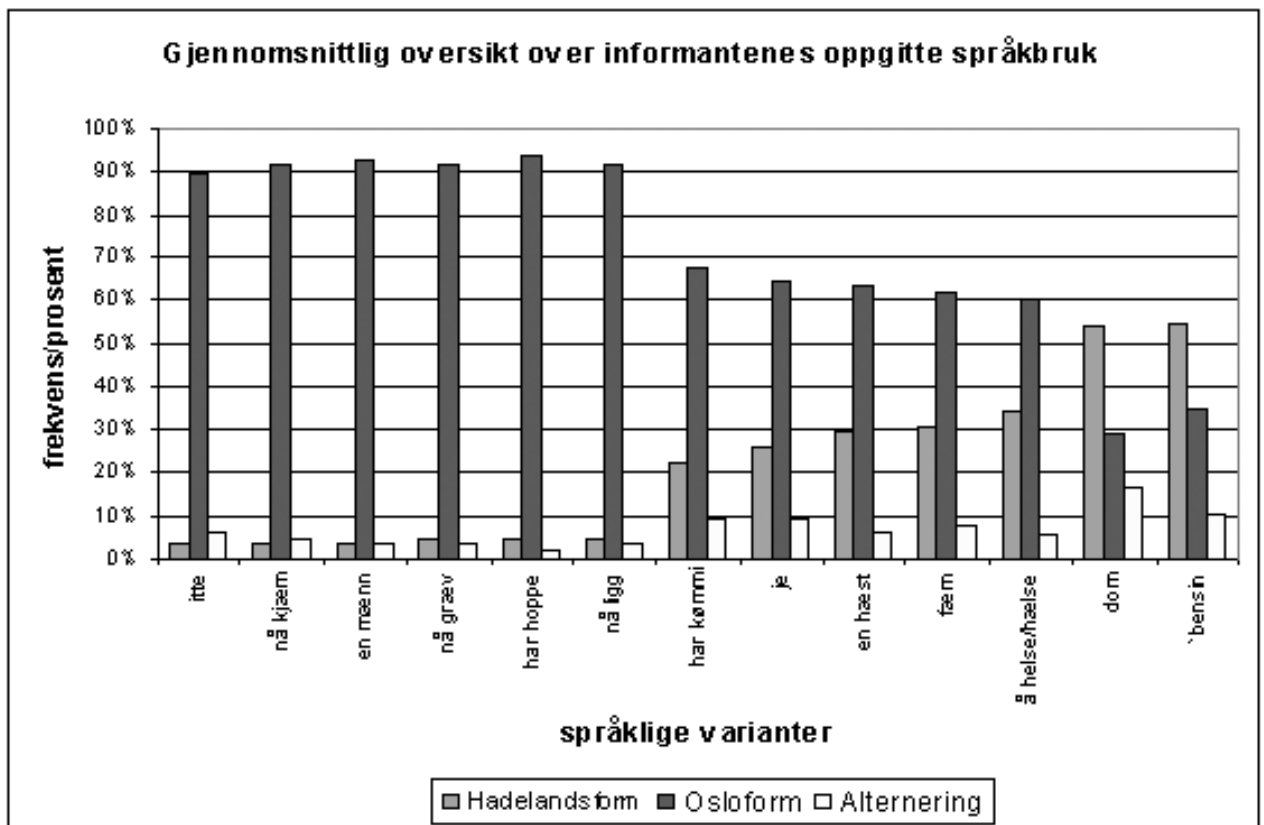
Språklige variabler

Informantene ble presentert for noen få språklige variabler i spørreskjemaet. Variablene ble presentert i form av enkeltord⁵. Informantene kunne her velge å sette flere kryss (alternering). Det er viktig å understreke at variantene jeg brukte i spørreskjemaet kun representerer et be-

grenset utvalg av den tradisjonelle hadelandsdialekten, og det er et lite sett av språklige varianter jeg ser på. Like-

⁴ Av personvern hensyn bruker jeg fiktive navn på personene jeg har intervjuet.

⁵ I intervjuene så jeg også på realisering av tjukk l (retrofleks flap) både i ord som *dal* og i ord som *hard*.

Figur 3. Gjennomsnittlig oversikt over informantenes oppgitte språkbruk

vel mener jeg dette er karakteristiske varianter som kan fortelle mye om en eventuell endringsprosess.

Når vi ser på formene som informantene har valgt mellom i spørreskjemaet, ser oslomålet ut til å ta over for det vi tradisjonelt har forbundet med hadelandsdialekten. For 11 av de 13 trekkene jeg undersøkte i skjemaet, har informantene i gjennomsnitt oppgitt 50 % «osloform». Med et spørreskjema som utgangspunkt er det viktig å være klar over at det ikke er sikkert at det er den faktiske språkbruken som oppgis. Derfor forsøkte jeg også å se på det faktiske språket som ble brukt av de informantene jeg intervjuet. Her fant jeg at det i stor grad var samsvar mellom oppgitte varianter og faktisk språk⁶, samt et visst samsvar mellom faktisk språkbruk og egenkategorisering av talemålet.

Sammenhenger mellom språkbruk og bakgrunnsfaktorer

De bakgrunnsfaktorene jeg mente kunne ha betydning for informantenes språk og som jeg derfor valgte å se på, er informantenes alder, kjønn, geografisk tilknytning, herunder geografisk mobilitet, bosetting på Hadeland og relativ avstand til Oslo, samt foreldrenes dialektbakgrunn, foreldrenes yrker og informantenes sosiale nettverk. Jeg skal gå inn på noe av det jeg kom fram til her.

Informantene mine er hentet fra tre ungdomsskoler og to videregående skoler ulike steder på Hadeland. Slik fikk jeg variasjon i alder og bosetting. Informantenes mødre og fedre kommer i stor grad fra Hadeland, men det viste seg at det her var en forskjell mellom fedre og mødre (14 % flere fedre fra Hadeland enn mødre). Vi kjenner til at kvinner tradisjonelt har vært mer aktive i oppdragersituasjonen, og derfor også i språkinnlæringen. Når mødre til informantene i større grad enn fedrene er innflyttere fra andre steder i landet (47 % mot 33 %), kan dette få betydning for informantenes språkinnlæringsprosess. Det viste seg at fedrenes arbeidssted i like stor grad var Oslo (32 %) eller andre steder (32 %) som Hadeland (36 %), mens hele 82 % av mødrene jobbet på Hadeland eller var hjemmeverende.

Jeg undersøkte videre noen sammenhenger mellom foreldrenes bakgrunn og informantenes oppgitte dialekt.

	Hadelandsdialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Mor Hadeland, n=56	80 %	48 %	33 %
Mor utenfor Hadeland, n=47	20 %	52 %	67 %

n=103, p=0.04

Tabell 2. Forholdet mellom mors oppvekstssted og informantenes oppgitte dialekt⁷

Det viser seg at det er en sammenheng mellom hvilken dialekt informantene oppfatter som sin egen dialekt, og

om mødrene har vokst opp på Hadeland eller et annet sted. Av de informantene som har en mor som kommer fra Hadeland, er det 80 % som selv mener de snakker hadelandsdialekt. Dersom moren er innflytter, er det 67 % som mener de snakker Oslo vest-dialekt.

	Hadelandsdialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Far Hadeland, n=69	95 %	70 %	47 %
Far utenfor Hadeland, n=32	5 %	30 %	53 %

n=101, p<0.01

Tabell 3. Forholdet mellom fars oppvekstssted og informantenes oppgitte dialekt

Når det gjelder farens bakgrunn, er det hele 95 % av informantene som har far fra Hadeland og som selv mener de snakker hadelandsdialekt. Men det er liten eller ingen forskjell mellom informanter som mener de snakker Oslo vest-dialekt enten de har far fra Hadeland eller ikke. For de av informantene som mener de snakker Oslo øst-dialekt, er det mer enn dobbelt så mange som har far fra Hadeland. Trolig viser disse resultatene at mødrene har et annet utgangspunkt i forhold til talemålsvarieteter enn fedrene. Det er velkjent fra tidligere undersøkelser at kvinner i større grad enn menn skifter til "korrekt" språkbruk i formelle situasjoner (Labov 1978, Trudgill 1972).

Foreldrenes yrker delte jeg i følgende tre kategorier: 1) Folk med høyere utdanning, høyere funksjonærer, lærere og selvstendig næringsdrivende med større virksomhet. 2) Folk med mellomutdannelse, lavere funksjonærer, selvstendig næringsdrivende med mindre virksomhet samt jord- og skogbruk. 3) Faglærte og ufaglærte arbeidere. Håndverkere uten selvstendig virksomhet.

Det er en sammenheng mellom ungdommens egen oppfatning av talemålet sitt og foreldrenes yrker. Flest av de ungdommene som mener de snakker Oslo øst-dialekt har foreldre i yrkesgruppe 2, mens ungdommene som mener de snakker Oslo vest-dialekt i stor grad har foreldre som arbeider i yrker som faller i gruppe 1. Det ser altså ut som om Oslo vest-varietetet fremdeles er en høystatusvarietet. Interessant er det å se at Oslo øst-dialekten, den tradisjonelle lavstatusvarietetet, har flest informanter i yrkeskategori 2, som inkluderer primærnæringene, og ikke i yrkesgruppe 3 som omfatter arbeidere. Dette forteller kanskje at Oslo øst-dialekten ikke lenger er et typisk lavstatus-talemål, og at målet i dag har andre konnotasjoner enn tidligere.

⁶ Jeg hadde for få varianter i spørreskjemaet til at jeg kunne trekke noen endelig konklusjon.

⁷ Jeg har kvantifisert avkrysningene i Figur 2. De språklige normidealene, slik at jeg får tre kategorier: Hadelandsdialekt, Oslo øst-dialekt og Oslo vest-dialekt. Dette er derfor en forenkling av resultatene fra avkrysningen i figur 2.

Jeg så også på forholdet mellom hvordan informantene trives på Hadeland og hvilken dialekt de oppgir at de har. Av de som mener de snakker hadelandsdialekt, trives nesten alle godt på Hadeland (95 %), mens det er færre som trives godt på Hadeland av informantene som mener de snakker Oslo vest-dialekt (63 %).

	Hadelandsdialekten	Oslo øst-dialekten	Oslo vest-dialekten
Trives godt, n=83	95 %	88 %	63 %
Trives passe godt, n=18	5 %	12 %	37 %

$n=101, p<0.01$

Tabell 4. Forholdet mellom trivsel på Hadeland og oppgitt talemål

Interessant er det å se at så mange som 88 % oppgir at de snakker Oslo øst-dialekt og trives godt på Hadeland. Dette betyr kanskje at det er en akseptert talemålsvarietet blant ungdommene på Hadeland?

Migrasjon og endringer i næringsstrukturen

Et annet forhold som belyses gjennom disse resultatene, er at innflytting trolig er en faktor som i stor grad påvirker talemålet på Hadeland. Dette inntrykket finner jeg ytterligere bekreftet i intervjuene, og spesielt i samtale med «Geir». Han har bodd nord på Hadeland hele livet sitt, men foreldrene er innflyttere. Han mener at årsaken til at han ikke snakker det vi tradisjonelt har forbundet med hadelandsdialekten, har sammenheng med foreldrenes talemål, og tror at dette gjelder generelt.

Det er også endringer i næringsstrukturen på Hadeland. Fra å være et tradisjonelt jordbruksområde er det i dag 7 % av den yrkesaktive befolkningen på Hadeland som driver med jord- eller skogbruk. De fleste arbeider i offentlig, sosial og privat tjenesteyting (33 %). Mange av de som bor på Hadeland pendler også til arbeidsplasser andre steder, de aller fleste til Oslo. I alle de tre kommunene er det en svak befolkningsvekst grunnet tilflytting.

Opplevelser omkring eget talemål

Hvordan opplever ungdommene at andre oppfatter dialekten deres? Jeg stilte i spørreskjemaet spørsmålene: *Har du opplevd at noen har kommentert dialekten din?*, *Har du opplevd at noen har rettet på dialekten din?* og *Har du opplevd at noen har gjort narr av dialekten din?*. Da jeg videre spurte om hvem som eventuelt kommenterte, rettet på eller gjorde narr av dialekten, er venner den klart største kategorien med 62 % (*Har du opplevd at noen har kommentert dialekten din?*), 48 % (*Har du opplevd at noen har rettet på dialekten din?*) og 53 % (*Har du opplevd at noen har gjort narr av dialekten din?*). Det er ikke umulig at det er venner som øver et sterkest normativt

press på hverandre. Unge mennesker tilbringer i størst grad tid med jevnaldrende (Frønes 1995), og i følge «Den sosialpsykologiske akkomodasjonsteorien» (Giles 1979) forsøker vi mennesker å likne på hverandre også språklig.

Jeg var også interessert i å undersøke hvilken gruppe/situasjon som informantene mente påvirket dem språklig, dersom de selv mente at de forandrer dialekten sin avhengig av hvem de snakker med. Informantene så på foreldre/søsken og skolesituasjon (5 %) som det som i minst grad påvirker dialekten deres. Besteforeldregenerasjonen ser ut til å være en større påvirkning, mens venner ser ut til å være en gruppe som i stor grad påvirker (omtrent 20 %). De to situasjonene «på besøk andre steder i landet» og «i byen» er det som informantene selv mener i størst grad påvirker dem språklig.

Språkkontakt

Jeg tror *språkkontakt* er sentralt i forbindelse med resultatene i undersøkelsen min. Det kommer fram, særlig i intervjuene, at mange av ungdommene på Hadeland, uavhengig av avstand til Oslo, reiser inn til byen for å foreta seg ulike aktiviteter. De drar til Oslo for å handle, gå på kino, jobbe eller treffe venner. Slik blir også oslodialekten noe ungdommene kjenner godt til. Det at så mange av informantene ikke identifiserer sitt eget talemål med hadelandsdialekten, men heller med noe som er en mellomting mellom hadelandsdialekten og en av oslovarietetene, synes jeg forteller mye om at vi har en oslopåvirkning av talemålet på Hadeland. For ungdommene fungerer språket også som identitetsmarkører. De tilhører ulike grupperinger og nettverk gjennom vennskap, skole og fritidsaktiviteter. Tydelig er det at språket på Hadeland i liten grad blir påvirket av talemålet nord for Hadeland. Oslo øst-dialekten er den av de to Oslo-varietetene som i størst grad er akseptert, men også Oslo vest-varieteteten har status blant mange av språkbrukerne. Slik blir Oslo sentral som urban påvirkning på et tradisjonelt ruralt område som Hadeland er i stadig mindre grad. Men tendensene er ikke entydige. Mange er fremdeles sterkt knyttet til Hadeland og kulturen der, inkludert den tradisjonelle hadelandsdialekten.

Litteraturliste

- Frønes, Ivar.** 1995. *Among Peers. In the Meaning of Peers in the Process of Socialization*. Scandinavian University Press. Oslo - Stockholm - Copenhagen - Boston.
- Giles, Howard & R. N. St. Clair.** 1979. *Language and Social Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kristiansen, Tore.** 1991. *Sproglige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsundersøgelser*. Upublisert Ph.D.-avhandling. Institut for dansk dialektforskning. Københavns universitet.

- Labov, William.** 1978. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Skolseg, Ellen.** 1994. *Romeriksdialektens levekår i skyggen av Oslomålet*. Upublisert hovedfagsoppgave. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Skramstad, Tone.** 1999. *Oslocirkumferensen og språklig regionalisering. En metodetriangulert undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hade-*

land. Upublisert hovedfagsoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.

- Trudgill, Peter.** 1972. «Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich», s. 121-195 i *Language in society 1*.

- Trudgill, Peter.** 1974. *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.

Denne plakaten hang som et rødt smykke i togkupeen min en vakker dag i februar. – Som om vi ikke visste det, vi som jobber med Landslaget for språklig samling! Sjelden har vel et slagord vært formulert i bedre overensstemmelse med våre synspunkter og vår ideologi – det er så midt i blinken at jeg uten å nøle stjeler det og gjør det til vårt eget. For innværende periode. For framtida.

For det er framtida som er ærendet mitt. Hva skal til for å drive effektivt språkpolitisk arbeid i det nye tusenåret? De radikale formene lever, jeg hadde nær sagt, sitt eget liv, i mange sammenhenger uavhengig av oss. Det er verveplakaten fra Norges landbrukshøgskole (NLH) på Ås ett av utallige bevis på. Det betyr ikke at laget og organisasjonsarbeidet er bortkasta eller unødvendig, uten det språkpolitiske trøkket og uten representasjonen vår i Språkrådet kan sider ved både normerings- og opplysningsarbeidet komme til å lide. Ikke minst ville rådet kunne ha måttet klare seg uten mange av de råflinke fagfolka vi har holdt det med i en hel generasjon snart. Da hadde etter mitt syn debatten mellom målformene fort blitt uinteressant, og forholdet mellom bokmål og nynorsk blitt rått parti. Vi *trengrs*, vi *balanserer* rådet sånn som situasjonen er nå, og vi representerer helt klart ei sentral side ved den skriftspråklige framtida her i landet.

Men det er ikke framtida for studentene på Landbrukshøgskolen, ikke først og fremst framtida til norsk skrift-

språk, men framtida til laget jeg vil si litt om. Jeg er nå valgt til leder for 2 nye år, og vil etter denne perioden ha vært leder i seks år. Det er nok, jeg har ikke mer å tilføre den funksjonen, og mer vedlikeholdsarbeid fra mi side vil verken sammnorsken eller laget tjene på. Både vi i styret og dere andre som er medlemmer, må nå være med på å utforme lagets framtid. Det er altså min påstand at lagets videre eksistens er med på å avgjøre vilkåra for folkemålet i framtidas språkplanlegging, så opplagt viktig er saken for meg.

Vi har kommet til et punkt der det er nødvendig å gjøre noe drastisk for å opprettholde medlemsmassen, helst øke talet på medlemmer. Det klarer vi ikke med den organisasjonsvirksomheten vi nå driver, trass i at *framtida di er deg, hos oss*. Noen stor, profesjonelt drevet organisasjon ser jeg ikke for meg, ikke en gang Riksmålsforbundet med sin økonomi får til det. Altså må vi drive nøkternt, i ei form der vi når ut til gamle medlemmer og klarer å verve nye. Den eneste måten å klare det på er, sånn jeg ser det, å gå på nettet med hele oss: *Nettutgaver* av bladet, *nettdiskusjoner* om språksaker, *nettkonferanser* om større spørsmål som for eksempel revisjon av lovverk, rettskriving osv. Om ikke vi gjør dette i en jafs, i innværende toårsperiode, så er *framtida* iallfall uhyggelig nær!

Fortsettes neste side